

Міністерство внутрішніх справ України
Харківський національний університет внутрішніх справ

ЯРМИШ НАЗАР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.973

**МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ
У СФЕРІ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ**

12.00.08 – кримінальне право та криминологія;
кримінально-виконавче право

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана у Харківському національному університеті внутрішніх справ, Міністерство внутрішніх справ України.

Науковий керівник –

доктор юридичних наук, професор

Давиденко Леонід Михайлович

доктор юридичних наук, професор
Литвинов Олексій Миколайович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, завідувач кафедри
кримінального права та кримінології
факультету № 1;

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор
Головкін Богдан Миколайович,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, завідувач
кафедри кримінології та кримінально-
виконавчого права;

кандидат юридичних наук
Ступник Ярослав Валерійович,
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет», в.о. завідувача кафедри
кримінально-правових дисциплін та
міжнародного кримінального права
юридичного факультету.

Захист відбудеться 27 лютого 2016 року о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.700.03 у Харківському національному університеті внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27).

Автореферат розісланий 25 січня 2016 року.

**Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Д. Ю. Кондратов

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Злочинність і боротьба з нею у нашій державі є надзвичайно складними й актуальними проблемами. Нестабільність суспільно-політичної та економічної ситуації, недосконалість механізму державного управління та відсутність реального дієвого громадського контролю за діяльністю органів державної влади, зниження життєвого рівня населення, корупція у всіх без виключення гілках влади, у тому числі й у правоохоронних органах, створили умови для розвитку і утвердження злочинності у суспільному житті держави. Стрімко зростаючі масштаби та темпи злочинності, поширення її впливу на всі соціальні сфери утворюють реальну загрозу національній безпеці, висувають перед суб'єктами протидії злочинності нові завдання та спонукають відшукувати революційні дієві заходи, спрямовані на протидію зазначеному і вкрай суспільно небезпечному явищу.

Події останніх років, що відбуваються на теренах нашої держави, безпосередньо пов'язані із суттєвою інтенсифікацією криміногенних загроз громадській безпеці та громадському порядку, диктують необхідність вжиття термінового комплексу заходів, спрямованих на адаптацію кримінально-превентивної практики до нових викликів. Останні пов'язуються з дією, перш за все, чинників політичного (як внутрішньополітичного, так і зовнішньо- та геополітичного), економічного, правового характеру й виявляються у зростанні соціальної напруженості, активному відтворенні низки в цілому нетипових для української криміногенної обстановки злочинів: терористичних актів, створення терористичних організацій, фінансування тероризму, створення не передбачених законом воєнізованих та збройних формувань, масових заворушень, групових порушень громадського порядку тощо. Так, у 2014 році майже на 90 % зросла кількість особливо тяжких злочинів проти особи та власності (вбивств з обтяжуючими обставинами, бандитизму, розбійних нападів тощо). У 65 разів зросла кількість злочинів проти основ національної безпеки України, причому кожен другий злочин в цій категорії – посягання на територіальну цілісність, кожний 8 злочин – державна зрада, кожний 9 злочин – диверсія. У 7 разів збільшилася кількість злочинів, пов'язаних із незаконним позбавленням волі та викраденням людини, а кількість злочинів терористичного характеру зросла у 293 рази. Вказане потребує активного впливу на цю ситуацію як органів державної влади, так і суспільства в цілому. Також вирішення проблеми протидії злочинності у сфері громадської безпеки вимагає поглиблення соціального контролю над усім різноманіттям заходів, які здійснюються з метою протидії злочинним проявам, у межах дотримання при цьому основних прав людини.

Ефективність боротьби зі злочинністю у сфері громадської безпеки залежить від ступеня об'єднання зусиль правоохоронних органів на усіх рівнях, інтенсивності взаємодії вчених і практиків різних дотичних галузей науки у справі формування узгодженого інтегрованого цілісного наукового продукту. Негативні процеси і тенденції, які відбуваються в Україні, вимагають постійного наукового відстеження, глибокого і детального дослідження криміногенної обстановки, внесення відповідних коректив у стратегію і тактику протидії злочинності у сфері громадської безпеки.

Загалом проблеми кримінологічного забезпечення громадської безпеки були предметом наукових досліджень О. М. Бандурки, В. С. Батиргареєвої, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, І. М. Даньшина, О. М. Джужі, В. П. Ємельянова, А. П. Закалюка, О. М. Литвинова, Г. Й. Шнайдера та інших вчених. Політико-кримінологічні проблеми протидії злочинності, які в тому числі пов'язані із забезпеченням громадської безпеки та громадського порядку, в тій чи іншій мірі висвітлювались також і у працях В. М. Бурлакова, М. Г. Вербенського, Я. І. Гілінського, О. І. Гурова, В. О. Глушкова, І. М. Даньшина, А. І. Долгової, П. А. Кабанова, І. І. Карпеця, О. Г. Колба, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, О. М. Литвака, В. В. Лунєєва, В. А. Мисливого, А. А. Музики, С. С. Овчинського, Ю. В. Орлова, А. Л. Сморгунової, В. А. Тимошенка, В. П. Тихого, В. М. Трубникова, А. М. Черниш, В. І. Шакуна, Д. А. Шестакова, П. Л. Фріса, О. Н. Ярмиша та деяких інших вчених. Визнаючи суттєвий внесок цих науковців у розробку порушеної проблематики, слід, все ж, наголосити на відсутності сучасних наукових розробок, які стали б відповіддю на сформовані в кінці 2013 – першій половині 2015 року кризові умови функціонування системи протидії злочинності, зокрема й у сфері громадської безпеки. Знання про сутність та генезу злочинності у сфері громадської безпеки через призму синергетичного підходу, тенденції її розвитку та трансформації, ознаки й характер загроз процесам формування громадянського суспільства є поки що фрагментарними, а кримінологічні аспекти проблеми побудови і функціонування механізму протидії злочинності даного виду зовсім залишились поза увагою науковців. Крім того, пізнання злочинності у сфері громадської безпеки як багатогранного соціально-небезпечного явища можливе тільки за умови вивчення всіх її властивостей, проявів, характеристик, тенденцій розвитку, причин видозмін, негативних наслідків. Але завершення цього тривалого процесу навряд чи може відбутись в найближчому майбутньому, адже позитивні дії у боротьбі зі злочинністю компенсуються відповідною реакцією з боку кримінального середовища. Не можна обійти увагою й того, що, з огляду на зміну пріоритетів внутрішньої політики держави, її подальшу демократизацію й наближення до європейських стандартів, потребують удосконалення правова база, організаційно-управлінські та суто кримінологічні аспекти боротьби зі злочинністю у сфері громадської безпеки. Вирішення названого кола проблемних питань дозволить істотно удосконалити теоретико-методологічні, організаційні та правові засади протидії злочинності, значно посилити кримінологічний тиск на різні форми її проявів.

У своїй сукупності наведені обставини свідчать про актуальність теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок відповідає п. 5.11 додатка 5 до Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (затвердженого Наказом МВС України від 16.03.2015 р. № 275), а також темі наукових досліджень кафедри кримінального права та кримінології ХНУВС на 2014–2018 роки «Протидія злочинності кримінально-правовими та кримінологічними засобами» (державний реєстраційний номер 0113U008195).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 23 лютого 2012 року (протокол № 2), уточнена 25 вересня 2015 р. (протокол № 10).

Мета і задачі дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб на основі аналізу теоретичних засад, правового регулювання та практичного здійснення протидії злочинності у сфері громадського порядку дослідити специфіку функціонування її механізму, а також визначити шляхи його удосконалення.

Для досягнення поставленої мети в дисертації необхідно вирішити такі основні *задачі*:

- визначити поняття, дослідити зміст та сутність громадської безпеки;
- виявити основні загрози громадській безпеці;
- проаналізувати систему методів дослідження протидії злочинності у сфері громадської безпеки;
- охарактеризувати систему кримінологічного забезпечення механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки;
- визначити поняття і структуру механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки;
- проаналізувати цілі, завдання та принципи забезпечення громадської безпеки;
- дослідити напрями і способи удосконалення законодавства з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки;
- розкрити проблеми міжнародного співробітництва з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки;
- сформулювати комплекс науково обґрунтованих прикладних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію функціонування механізму протидії злочинності проти громадської безпеки та підвищення ефективності інших форм кримінологічного впливу на злочинність даного виду.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, що виникають в процесі організації та здійснення протидії злочинності у сфері громадської безпеки.

Предметом дослідження є механізм протидії злочинності у сфері громадської безпеки.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що дає змогу розглядати правові, функціональні, організаційні та процедурні аспекти протидії злочинності у сфері громадської безпеки у їх розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливові.

На даному методологічному фундаменті у дисертації застосовуються окремі наукові методи пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат (підрозділи 1.1, 2.1), визначено сутність, особливості та значення механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки (підрозділ 2.1). Із використанням системно-структурного методу досліджено злочинність у сфері громадської безпеки та організацію протидії їй (підрозділи 1.2, 2.3). Системно-функціональний метод застосовано для вивчення проблем в організації діяльності із протидії злочинності у сфері громадської безпеки на сучасному етапі їх

функціонування (підрозділи 1.2, 2.3, 2.4). Історико-правовий та логіко-нормативний методи використано для ретроспективного аналізу еволюції нормативно-правових засад організації та здійснення протидії злочинності у сфері громадської безпеки, цілей завдань та принципів здійснення кримінологічного впливу (підрозділ 2.2). Метод порівняльно-правового аналізу юридичних норм та практики їх застосування використано під час аналізу правових засад протидії злочинності у сфері громадської безпеки, координації та взаємодії між окремими суб'єктами системи, а також для встановлення характерних рис відповідних елементів різнорівневих систем (підрозділи 2.3, 2.4). Соціологічні методи дослідження (анкетування, опитування) використано для вивчення думки фахівців відносно розглянутих проблемних питань (підрозділи 1.2, 1.3). Структурно-логічний метод застосовано для визначення основних напрямків удосконалення і оптимізації функціонування механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки (підрозділи 2.4, 2.5, висновки).

Науково-теоретичне підґрунтя дисертації склали наукові праці фахівців, у тому числі зарубіжних, у галузі філософії, загальної теорії держави і права, кримінології та кримінального права, теорії управління та правоохоронної діяльності, інших галузевих правових наук.

Положення та висновки дисертації ґрунтуються на нормах Конституції України, законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів, які визначають правові засади організації та здійснення протидії злочинності. Дисертант звертався також до законодавства деяких зарубіжних держав, досвід яких у галузі правового регулювання відповідних інститутів може бути використано в Україні.

Інформаційну та емпіричну основу дослідження становлять узагальнення 75 матеріалів кримінальних проваджень про злочини, пов'язані з діяльністю злочинних організацій, тероризмом, порушенням правил поведінки з предметами, які становлять підвищену небезпеку, а також про злочини проти основ національної безпеки, проти громадського порядку та моральності, проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (ст.ст. 109, 110, 113, 255, 256, 257, 260, 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5, 259, 262, 263, 263-1, 264, 265, 265-1, 267, 267-1, 266, 268, 269, 270-1, 294, 295, 437, 439, 440, 447 Кримінального кодексу (далі – КК) України); 62 матеріали листування органів досудового слідства з прокуратурою і судом про виявлення та усунення порушень закону; 13 програмних рішень органів влади Харківської, Донецької, Луганської, Сумської, Херсонської та Дніпропетровської областей; політико-правова публіцистика, довідкові видання, статистичні матеріали, а також результати узагальнення проведених анкетувань та опитувань 275 вимушених переселенців з Донецької та Луганської областей.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб комплексно, з використанням сучасних методів пізнання, урахуванням новітніх досягнень правової науки на системному рівні опрацювання виявити, описати і пояснити феномен злочинності у сфері громадської безпеки, спрогнозувати параметри її детермінаційного комплексу та забезпечити суб'єктів превентивної діяльності прикладним знанням, здатним адаптувати їх систему до викликів сьогодення, яким притаманні наростання суспільних протиріч, суттєве ускладнення криміногенної обстановки за рахунок інтенсифікації як традиційних загроз, так і кримінальних практик, що відтворюються у сфері забезпечення

національної безпеки, набуття ними гібридних, змішаних форм. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні з них такі:

вперше:

- у результаті з'ясування особливостей вираження процесів формування і реалізації кримінологічного впливу через опосередкований державою єдиний ланцюг взаємозалежних суспільних явищ («потреби, інтереси, цілі, рішення, дії, результати») сформульовано поняття механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки, під яким запропоновано розуміти існуючий в межах конкретної системи заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру комплекс взаємодіючих елементів, що являє собою сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких органами кримінальної юстиції, іншими спеціальними суб'єктами здійснюється різноманітна діяльність, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, які сприяють вчиненню злочинів у сфері громадської безпеки, поновлення законних прав та інтересів, а також усунення наслідків злочинних діянь;

- під загрозами громадській безпеці запропоновано розуміти можливість або неминучість заподіяння шкоди громадській безпеці, що є наслідком дії (інформаційної, енергетичної, механічної, психогенної) екзогенних чи ендогенних факторів на рівноважний стан суспільного спокою та/або забезпечення належного стану систем охорони й захисту населення від деструктивних чинників техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й природничо детермінованого характеру, що має своїм наслідком дисфункцію і дисбаланс цих станів, порушення прав, свобод, законних інтересів громадян, тенденцій прогресивного розвитку соціальних груп й суспільства в цілому;

- проаналізовано сутність криміногенної загрози громадській безпеці, яка у широкому сенсі передбачає стійке відтворення поведінки окремої частини населення, що підриває нормальне функціонування соціальних інститутів, сфер суспільних відносин, гарантії задоволення життєво важливих суспільних та індивідуальних інтересів, в результаті чого зроблено висновок, що криміногенна загроза набуває наскрізного характеру для багатьох сфер суспільних відносин та інших видів загроз: політичної, екологічної, техногенної, антропогенної;

удосконалено:

- кримінологічну дефініцію поняття «громадська безпека», під якою пропонується розуміти багаторівневий, різноспрямований, динамічний конструкт, який відображає функціонально спроможні параметри діяльності системи спеціалізованих суб'єктів захисту населення від загроз (їх нейтралізації та запобігання) техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й природничо детермінованого характеру, а також стан суспільного та особистого спокою, що ґрунтується на рівновазі між існуючими і потенційними загрозами та наявним і можливим станом захисту від них, за наявності якого забезпечується нормальний прогресивний розвиток соціальних груп й населення держави в цілому, реалізація людського потенціалу;

- розуміння сутності громадської безпеки, що може бути виражена через стан суспільного спокою, відсутності загроз (чи мінімально можливого їх рівня)

охоронюваним законом правам, свободам, законним інтересам, а також відповідна система діяльності, спрямована на забезпечення вказаного бінарного (об'єктивно-суб'єктивного) стану;

– розуміння змісту громадської безпеки, що репрезентований трьома складовими: 1) діяльністю, що включає в себе суспільні відносини, які виникають під час реалізації правових і технічних норм, спрямованих на забезпечення безпеки населення, а також пов'язані із запобіганням небезпечним загрозам для життя і здоров'я людей; 2) статичною, яка полягає у стані відсутності загроз громадській безпеці; 3) апофатичною, що виражає стан суспільного спокою;

– формулювання генеральної мети забезпечення громадської безпеки, що полягає у гарантуванні суспільного та особистого спокою, який ґрунтується на підтриманні рівноваги між існуючими і потенційними загрозами та наявним і можливим станом захисту від них, коли забезпечується нормальний прогресивний розвиток соціальних груп й населення держави в цілому, реалізація конструктивного людського потенціалу, а також функціонально спроможних параметрів діяльності системи спеціалізованих суб'єктів захисту населення від загроз (їх нейтралізації та запобігання) техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й природничо-детермінованого характеру;

– контури алгоритму (основних завдань) забезпечення громадської безпеки, а саме: 1) постійне та вчасне надання модераторам систем забезпечення громадської безпеки інформації щодо виникнення загроз її стану, а також щодо її новітніх видів і форм; 2) прогнозування імовірних сценаріїв розвитку потенційних та наявних загроз, а також функціональних параметрів системи протидії їм; 3) планування заходів превенції; 4) безпосередня реалізація запобіжних заходів; 5) усунення (мінімізація, компенсація) заподіяної шкоди суспільним відносинам у сфері громадської безпеки;

дістало подальший розвиток:

– опис методів дослідження протидії злочинності у сфері громадської безпеки, що здійснено крізь призму його методологічних засад, диференційованих за трьома рівнями: філософським, загальнонауковим та спеціально-науковим, з одночасним обґрунтуванням продуктивності методологічної композиції з діалектичного детермінізму, феноменології, генеалогії злочинності та соціального конструктивізму;

– система аргументів на користь розуміння поняття «безпека» як багаторівневого, різноспрямованого, динамічного конструкту, який відображає стан відносного спокою (системного, структурно-функціонального, емоційного) сприймаючого суб'єкта, що ґрунтується на рівновазі (позитивному балансі) між наявними й потенційними загрозами різним параметрам його належного функціонування та існуючими (застосовуваними та резервними) засобами і заходами їх нейтралізації та запобігання;

– позиція щодо розуміння основних ознак механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки, а саме структурності, функціональності та цільового призначення, внаслідок чого обґрунтовано конструкцію цього механізму, який складають цілі, завдання, суб'єкти, об'єкти, рівні, принципи, а також правове забезпечення діяльності щодо протидії і напрями удосконалення функціонування її

механізму;

– система принципів забезпечення громадської безпеки, яку складають принципи наукового забезпечення діяльності щодо охорони й захисту громадської безпеки та управлінські принципи. В першій групі виділено: принцип єдності теорії і практики; принцип об'єктивності; принцип всебічності наукового забезпечення; принцип єдності історичного і логічного; принцип детермінізму й діалектичного розвитку; принцип системності й історизму; принцип реальності та економічності. До управлінських принципів віднесено: законність; гуманізм; демократизм; випереджаюча спрямованість забезпечення громадської безпеки; плановість; науковість; координація та взаємодія; адекватність реагування на загрози на основі збалансованості, своєчасності, поступовості; контроль і відповідальність;

– система аргументів на користь висновку про виняткове значення для функціонування розглянутого механізму процесів удосконалення законодавства та наявної практики застосування окремих заходів кримінально-правового характеру у разі порушення кримінально-правових заборон у цій сфері;

– обґрунтування організаційної моделі міжнародного співробітництва України з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки. Виділено напрями (рівні) такого співробітництва (зокрема двостороннє, регіональне та універсальне співробітництво, яке відбувається у різноманітних формах), а також площини: «горизонтальна» (взаємна правова допомога між державами у конкретних кримінальних справах (провадженнях)) та «вертикальна» (забезпечення інтересів міжнародної спільноти у боротьбі з такими злочинами, як геноцид, агресія, злочини проти миру та безпеки людства, військові злочини).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що:

– у науково-дослідній сфері ці результати, які в сукупності становлять цілісне знання про даний соціально-правовий феномен, можуть бути основою для подальшої розробки відповідних проблем (Акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в діяльність Кримінологічної асоціації України від 15 вересня 2015 року);

– у галузі правотворчості висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані в дисертації, можуть бути використані для підготовки і уточнення низки законодавчих та підзаконних актів у сфері організації та здійснення протидії злочинності у сфері громадської безпеки;

– у правозастосовній діяльності використання одержаних результатів дозволить підвищити ефективність процесів і процедур організації та здійснення протидії злочинності у сфері громадської безпеки;

– у навчальному процесі матеріали дисертації доцільно використовувати при підготовці підручників та навчальних посібників із дисциплін «Кримінологія», «Кримінологія та профілактика злочинів» тощо. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених автором та за його участю (Акт впровадження в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 12 жовтня 2015 року).

Апробація результатів дисертації. Робота обговорювалась на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для підрозділів слідства Харківського національного університету внутрішніх справ.

Підсумки розробки проблеми в цілому, окремих її аспектів, одержані узагальнення і висновки були оприлюднені дисертантом на всеукраїнських науково-практичних конференціях «Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу» (м. Донецьк, 2014 р.), «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (м. Кривий Ріг, 2015 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, що сформульовані в дисертаційному дослідженні, відображені у семи наукових працях, у тому числі чотирьох статтях, опублікованих у наукових виданнях України, визнаних фаховими з юридичних наук, одній статті, опублікованій у фаховому виданні України, яке включено до міжнародної наукометричної бази, та двох тезах наукових доповідей на науково-практичних конференціях.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, предметом і задачами дослідження. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатку. Повний обсяг дисертації становить 220 сторінок, з яких 188 сторінок займає основний текст, 28 сторінок – список використаних джерел (235 найменувань), 4 сторінки – додаток.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, розкрито стан її наукової розробленості, зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначені її об'єкт, предмет, мета й задачі, сформульовані основні теоретичні положення, що виносяться на захист, розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів, указано на їх апробацію.

Розділ 1 «Громадська безпека як об'єкт кримінологічного аналізу» складається з трьох підрозділів.

У *підрозділі 1.1 «Поняття, зміст та сутність громадської безпеки»* на основі поєднання парадигм діалектичного детермінізму, соціального конструктивізму й феноменології вироблено авторські дефініції понять «безпека» і «громадська безпека», а також проаналізовано сутність та зміст останньої.

Так, під громадською безпекою запропоновано розуміти багаторівневий, різноспрямований, динамічний конструкт, який відображає функціонально спроможні параметри діяльності системи спеціалізованих суб'єктів захисту населення від загроз (їх нейтралізації та запобігання) техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й природничо детермінованого характеру, а також стан суспільного та особистого спокою, що ґрунтується на рівновазі між існуючими і потенційними загрозами та наявним і можливим станом захисту від них, за якого забезпечується нормальний прогресивний розвиток соціальних груп й населення держави в цілому, реалізація людського потенціалу.

Сутність громадської безпеки може бути виражена через стан суспільного спокою, відсутності загроз (чи мінімально можливого їх рівня) охоронюваним законом правам, свободам, законним інтересам, а також відповідна система діяльності, спрямована на забезпечення вказаного бінарного (об'єктивно-суб'єктивного) стану. При цьому відсутність загроз слід розуміти відносно: як тимчасовий стан, що може існувати щодо окремої категорії загроз, а не від них

взагалі. І в цьому значенні сутність громадської безпеки може розумітися і як функція суспільства щодо прогнозування, вчасного розпізнавання, діагностики й нейтралізації загроз, швидкого усунення їх наслідків.

Зміст громадської безпеки репрезентований трьома складовими: 1) діяльнісною, що включає в себе суспільні відносини, які виникають під час реалізації правових і технічних норм, спрямованих на забезпечення безпеки населення, а також пов'язані із запобіганням небезпечним загрозам для життя і здоров'я людей; 2) статичною, яка полягає у стані відсутності загроз громадській безпеці; 3) апофатичною, що виражає стан суспільного спокою. Останній слід розуміти: а) як емоційно рівноважний стан індивідуума, соціальної групи, суспільства в цілому; б) як динамічно рівноважний стан соціальної системи, забезпечений високою ефективністю діяльнісного компонента громадської безпеки.

У підрозділі 1.2 «Основні загрози громадській безпеці» запропоновано авторське визначення їх поняття як можливості або неминучості заподіяння шкоди громадській безпеці, що є наслідком дії (інформаційної, енергетичної, механічної, психогенної) екзогенних чи ендогенних факторів на рівноважний стан суспільного спокою та/або забезпечення належного стану систем охорони й захисту населення від деструктивних чинників техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й природничо детермінованого характеру, що має своїм наслідком дисфункцію і дисбаланс цих станів, порушення прав, свобод, законних інтересів громадян, тенденцій прогресивного розвитку соціальних груп й суспільства в цілому.

Також виділено та охарактеризовано п'ять основних груп загроз громадській безпеці: політичні, природничі, техногенні, антропогенні, криміногенні. У широкому значенні криміногенна загроза громадській безпеці передбачає стійке відтворення поведінки окремої частини населення, що підриває нормальне функціонування соціальних інститутів, сфер суспільних відносин, гарантії задоволення життєво важливих суспільних та індивідуальних інтересів. І в цьому сенсі криміногенна загроза набуває наскрізного характеру для багатьох сфер суспільних відносин та інших видів загроз: політичної, екологічної, техногенної, антропогенної. Криміногенна загроза пронизує кожен з них, залучаючи до своєї орбіти суттєвий їх сектор. Окремо акцентовано увагу на змішаному характері сучасної терористичної та екстремістської загроз.

У підрозділі 1.3 «Методи дослідження протидії злочинності у сфері громадської безпеки» опис цих методів здійснено крізь призму відповідних методологічних засад, диференційованих за трьома рівнями: філософським, загальнонауковим та спеціально-науковим.

Філософський рівень представлений методологією діалектичного детермінізму та властивими йому законами й принципами, серед яких виділено: закони всезагального універсального зв'язку, діалектичного протиріччя, принципи системності та історизму. Здійснено критичний аналіз гносеологічних можливостей матеріалістичного детермінізму, синергетики та бутстрап-теорії.

Загальнонауковий рівень пізнання кримінологічно значущих явищ і процесів, що входять до спектру інтересів протидії злочинності у сфері громадської безпеки, характерний використанням таких методів, як гіпотеза, індукція, дедукція, синтез,

аналіз, порівняння, а також системно-структурного методу, спостереження, експерименту, формалізації тощо.

Спеціально-науковий рівень методології дослідження протидії злочинності у сфері громадської безпеки представлений переліком загальнонаукових статистичних, соціологічних, психологічних, математичних методів. Поряд з цим, акцентовано увагу на парадигмальних аспектах сучасного розуміння феномену злочинності у сфері громадської безпеки, особливостей її генези та превенції. Обґрунтовано продуктивність методологічної композиції з феноменології, генеалогії злочинності та соціального конструктивізму.

Розділ 2 «Кримінологічне забезпечення механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки в Україні» складається з чотирьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 *«Поняття і структура механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки»* запропоновано дефініцію вказаного механізму як існуючого в межах конкретної системи заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого комплексу взаємодіючих елементів, що являє собою сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких органами кримінальної юстиції, іншими спеціальними суб'єктами здійснюється різноманітна діяльність, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію факторів, які сприяють вчиненню злочинів у сфері громадської безпеки, поновлення законних прав та інтересів, а також усунення наслідків злочинних діянь. Зроблено висновок, що досліджуваний механізм формується й функціонує в межах конкретної системи протидії злочинності у сфері громадської безпеки, яка постає як основа реалізації потенціалу її механізму. Зважаючи на це, до елементів вказаного механізму віднесено цілі, завдання, суб'єкти, об'єкти, рівні, принципи, а також правове забезпечення цієї діяльності і напрями удосконалення функціонування механізму.

У підрозділі 2.2 *«Цілі, завдання та принципи забезпечення громадської безпеки»* комплексне бачення сутності та змісту громадської безпеки дозволило сформулювати генеральну мету забезпечення, якою є гарантування суспільного та особистого спокою, що ґрунтується на підтриманні рівноваги між існуючими і потенційними загрозами та наявним і можливим станом захисту від них, за якої забезпечується нормальний прогресивний розвиток соціальних груп й населення держави в цілому, реалізація конструктивного людського потенціалу, а також функціонально спроможних параметрів діяльності системи спеціалізованих суб'єктів захисту населення від загроз (їх нейтралізації та запобігання) техногенного, криміногенного, іншого антропогенного й природничо детермінованого характеру.

Завданнями забезпечення громадської безпеки визначено: 1) постійне та вчасне надання модераторам систем забезпечення громадської безпеки інформації щодо виникнення загроз її стану, а також щодо її новітніх видів і форм; 2) прогнозування імовірних сценаріїв розвитку потенційних та наявних загроз, а також функціональних параметрів системи протидії їм; 3) планування заходів превенції; 4) безпосередня реалізація запобіжних заходів; 5) усунення (мінімізація, компенсація) заподіяної суспільним відносинам у сфері громадської безпеки шкоди.

Серед принципів забезпечення громадської безпеки виділено дві групи: принципи наукового забезпечення діяльності щодо охорони й захисту громадської безпеки та управлінські принципи. В першій групі виділено: принцип єдності теорії і практики; принцип об'єктивності; принцип всебічності наукового забезпечення; принцип єдності історичного і логічного; принцип детермінізму й діалектичного розвитку; принцип системності й історизму; принцип реальності та економічності. До управлінських принципів віднесено: законність; гуманізм; демократизм; випереджаюча спрямованість забезпечення громадської безпеки; плановість; науковість; координація та взаємодія; адекватність реагування на загрози на основі збалансованості, своєчасності, поступовості; контроль і відповідальність.

У підрозділі 2.3 «Удосконалення законодавства з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки» порівняння основних кримінологічних показників, що характеризують стан злочинності у сфері громадської безпеки у 2013, 2014 та за п'ять місяців 2015 року дозволило встановити суттєве погіршення криміногенної обстановки в країні. Зокрема, визначено наступні вкрай негативні тенденції: збільшення рівня кримінальних правопорушень на 10 тисяч населення (63,2 проти 58,6); зростання кількості особливо тяжких (+29,7%) і тяжких (+12,6) злочинів; зростання кількості злочинів проти основ національної безпеки (+83,3%), умисних вбивств (+26,9%), незаконного позбавлення волі або викрадення людини (+88,0%), торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо передачі людини (+32,8%), розбійних нападів (+33,0%); у 11 разів зросла кількість злочинів терористичного характеру (ст.ст. 258, 258-1, 258-2, 258-3, 258-4, 258-5 КК України); у 4,6 рази зросла кількість кримінальних правопорушень у сфері охорони державної таємниці, недоторканості державних кордонів, забезпечення призову та мобілізації; у 10 разів зросла кількість злочинів проти встановленого порядку несення військової служби; вище середньої (10,5%) є питома вага кримінальних правопорушень, вчинених у стані алкогольного сп'яніння.

На підставі критичного аналізу висновків і пропозицій вітчизняних дослідників стосовно вдосконалення законодавства з протидії злочинності у сфері громадської безпеки стверджується, що з більшістю з них варто погодитися, вони є логічними і науково обґрунтованими. Водночас, визначено проблемні питання, які потребують уваги. Так, конструкції низки розташованих в різних розділах Особливої частини КК України норм, що передбачають окремі види «безпеки» як родовий або додатковий безпосередній об'єкти злочину (ст.ст. 109, 110, 111, 113, 114, 258 КК України), враховуючи реалії сучасного суспільно-політичного життя, вимагають законодавчого вдосконалення, яке має здійснюватись у напрямку посилення ступеня суворості кримінально-правового впливу на осіб, винних у вчиненні злочинних посягань на ці сфери. Крім того, щодо деяких випадків застосування цих норм необхідно виробити рекомендації, спрямовані на удосконалення практики кримінально-правової оцінки суспільно небезпечних дій. Зокрема, при вирішенні питання про притягнення осіб до кримінальної відповідальності за окремі посягання на громадський порядок чи громадську безпеку (наприклад, за масові заворушення – ст. 294 КК України) можуть виникнути обставини, за наявності яких вчинене слід кваліфікувати за сукупністю злочинів, передбачених відповідними частинами статей 109, 110, 263 КК України.

У підрозділі 2.4 «Міжнародне співробітництво з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки» з'ясовано, що сучасне «антикримінальне» співробітництво України, у тому числі із питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки, на міжнародному рівні охоплює широке коло питань – криміналізацію певних суспільно небезпечних діянь, уніфікацію законодавства про відповідальність за їх вчинення, безпосереднє припинення злочинів, проведення в необхідних випадках оперативного-розшукових та негласних слідчих дій, надання допомоги в розслідуванні кримінальних проваджень і в здійсненні кримінального переслідування, розслідування міжнародних злочинів, безпосереднє здійснення кримінального переслідування, забезпечення виконання кримінальних покарань, постпенітенціарний вплив, надання професійно-технічної допомоги, попередження злочинів, обмін аналітичною, кримінологічною та оперативною інформацією, розшук, арешт і конфіскація незаконно переправлених за кордон капіталів.

Досліджено структуру міжнародного співробітництва України з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки. Виділено напрями (рівні) такого співробітництва (зокрема двостороннє, регіональне та універсальне співробітництво, яке відбувається у різноманітних формах), а також площини: «горизонтальна» (взаємна правова допомога між державами у конкретних кримінальних справах (провадженнях)) та «вертикальна» (забезпечення інтересів міжнародної спільноти у боротьбі з такими злочинами, як геноцид, агресія, злочини проти миру та безпеки людства, військові злочини).

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження розв'язане конкретне наукове завдання щодо формування системи наукових даних про механізм протидії злочинності у сфері громадської безпеки на основі кримінологічного аналізу теоретичних концепцій, характеристик цього різновиду кримінальних практик, а також практики протидії окремим видам злочинних посягань. Основні висновки полягають у наступному.

В умовах лавиноподібного наростання суспільних протиріч економічного, політичного, культурного характеру, що супроводжується суттєвим ускладненням криміногенної обстановки за рахунок інтенсифікації загроз як загальнокримінального гатунку, так і кримінальних практик, що відтворюються у сфері забезпечення національної безпеки, набуттям ними гібридних, змішаних форм, у яких на засадах структурного й безструктурного управління поєднується централізований вплив на об'єкти соціальних взаємодій з процесами самоорганізації соціальних підсистем, злочинних угруповань, в Україні продовжується ескалація соціальної напруженості по всьому спектру соціальних процесів. Отже, перед кримінологічною наукою постає завдання на системному рівні опрацювання виявити, описати, пояснити, спрогнозувати феномен злочинності у сфері громадської безпеки, параметри детермінаційного комплексу якісно видозміненої кримінальної активності та забезпечити суб'єктів превентивної діяльності прикладним знанням, здатним адаптувати їх систему до викликів сьогодення.

На підставі синтезу наукових положень діалектичного детермінізму, соціального конструктивізму і феноменології запропоновано авторські дефініції понять «безпека» і «громадська безпека», а також проаналізовано сутність та зміст останньої.

Запропоновано авторське визначення основних загроз громадської безпеки, а також виділено та охарактеризовано п'ять основних груп загроз: політичні, природничі, техногенні, антропогенні та криміногенні. Зроблено висновок, що у широкому сенсі криміногенна загроза передбачає стійке відтворення поведінки окремої частини населення, що підриває нормальне функціонування соціальних інститутів, сфер суспільних відносин, гарантії задоволення життєво важливих суспільних та індивідуальних інтересів. І в цьому розумінні криміногенна загроза набуває наскрізного характеру для багатьох сфер суспільних відносин та інших видів загроз. Окремо акцентовано увагу на змішаному характері сучасної терористичної та екстремістської загрози.

Опис методів дослідження протидії злочинності у сфері громадської безпеки здійснене крізь призму його методологічних засад, диференційованих за трьома рівнями: філософським, загальнонауковим та спеціально-науковим, з одночасним обґрунтуванням продуктивності методологічної композиції з феноменології, генеалогії злочинності та соціального конструктивізму.

На основі синтезу наукової парадигми форм, методів і засобів кримінологічного впливу сформульовано дефініцію механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки, а також визначено його ознаки (структурність, функціональність, цільове призначення). Зроблено висновок, що досліджуваний механізм формується й функціонує в межах конкретної системи протидії злочинності у сфері громадської безпеки, яка постає як основа реалізації потенціалу її механізму. Зважаючи на це, до елементів вказаного механізму віднесено цілі, завдання, суб'єкти, об'єкти, рівні, принципи, а також правове забезпечення цієї діяльності і напрями удосконалення функціонування механізму.

Комплексне бачення сутності та змісту громадської безпеки дозволило сформулювати генеральну мету її забезпечення, а також виділити дві вузлові цілі: 1) охорона громадян від загроз громадській безпеці, досягнення якої передбачає прогнозування виникнення імовірних факторів небезпеки та своєчасне їх усунення; 2) захист громадян від загроз громадській безпеці, реалізація чого означає гарантування своєчасного припинення дії деструктивних факторів небезпек, а також усунення негативних наслідків їх дії.

Конкретизація цілей забезпечення громадської безпеки дозволила визначити завдання цієї діяльності в інформаційній, прогностичній та функціональній площинах.

Систематизовано принципи забезпечення громадської безпеки, серед яких виділено дві групи: принципи наукового забезпечення діяльності з охорони й захисту громадської безпеки та управлінські принципи.

Порівняння основних кримінологічних показників, що характеризують стан злочинності у сфері громадської безпеки протягом останніх років дозволило встановити суттєве погіршення криміногенної обстановки в країні. На цій підставі зроблено висновок про виняткове значення заходів кримінально-правового

характеру для справи протидії злочинності у сфері громадської безпеки. При цьому удосконалення законодавства та наявної практики застосування окремих заходів кримінально-правового характеру у разі порушення кримінально-правових заборон у цій сфері в контексті функціонування механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки розглянуто як необхідний елемент його функціонування.

Досліджено структуру міжнародного співробітництва України з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки по «горизонталі» та «вертикалі».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ярмиш Н. О. Основні загрози громадській безпеці / Н. О. Ярмиш // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 2 (49). – С. 99–110.

2. Ярмиш Н. О. Поняття і структура механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки / Н. О. Ярмиш // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2014. – № 3 (50). – С. 154–166.

3. Ярмиш Н. О. Цілі та завдання забезпечення громадської безпеки / Н. О. Ярмиш // Митна справа. – 2015. – № 5 (101). – Ч. 2. – С. 272–277.

4. Ярмиш Н. О. Принципи забезпечення громадської безпеки / Н. О. Ярмиш // Наше право. – 2015. – № 6. – С. 124–129.

5. Ярмиш Н. О. Поняття громадської безпеки / Н. О. Ярмиш // Вісник Кримінологічної асоціації України. – 2015. – № 3 (11). – С. 236–243.

6. Ярмиш Н. О. Деякі питання удосконалення законодавства щодо злочинів у сфері громадської безпеки / Н. О. Ярмиш // Актуальні проблеми адміністративного та кримінального права і процесу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених (Донецьк, 15 березня 2014 р.). – Донецьк: ООО «Цифровая типография», 2014. – С. 367–369.

7. Ярмиш Н. О. Зміст категорії громадська безпека / Н. О. Ярмиш // Актуальні проблеми кримінального права та процесу: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Кривий Ріг, 12 червня 2015 р.). – Кривий Ріг: Донецький юридичний інститут МВС України, 2015. – С. 160–164.

АНОТАЦІЇ

Ярмиш Н. О. Механізм протидії злочинності у сфері громадської безпеки.
– *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ, Харків, 2016.

Дисертацію присвячено аналізу механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки та розробці системи відповідних рекомендацій щодо удосконалення його організації та функціонування. Визначено поняття громадської безпеки, досліджено її зміст та сутність. Встановлено основні загрози громадській

безпеці. Проаналізовано системи методів дослідження протидії злочинності у сфері громадської безпеки та кримінологічного забезпечення механізму цього виду. Визначено поняття і структуру механізму протидії злочинності у сфері громадської безпеки. Проаналізовано цілі, завдання та принципи забезпечення громадської безпеки. Досліджено напрями і способи удосконалення законодавства з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки, а також проблеми міжнародного співробітництва з питань протидії злочинності у сфері громадської безпеки. Сформульовано комплекс науково обґрунтованих прикладних рекомендацій, спрямованих на оптимізацію функціонування механізму протидії злочинності проти громадської безпеки та підвищення ефективності інших форм кримінологічного впливу на злочинність даного виду.

Ключові слова: безпека, громадська безпека, протидія злочинності, механізм, тероризм, екстремізм.

Ярмыш Н. А. Механизм противодействия преступности в сфере общественной безопасности. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел, Харьков, 2016.

Диссертация посвящена анализу механизма противодействия преступности в сфере общественной безопасности и разработке системы соответствующих рекомендаций по совершенствованию его организации и функционирования. Определено понятие, исследовано содержание и сущность общественной безопасности, которую предложено понимать как многоуровневый, разнонаправленный, динамический конструкт, отражающий функциональные параметры деятельности системы специализированных субъектов защиты населения от угроз (их нейтрализации и предотвращения) техногенного, криминогенного, иного антропогенного и естественно детерминированного характера, а также состояние общественного и личного спокойствия, основанное на равновесии между существующими и потенциальными угрозами и имеющимся и возможным состоянием защиты от них, при наличии которого обеспечивается нормальное прогрессивное развитие социальных групп и населения государства в целом, реализация человеческого потенциала. Определены основные угрозы общественной безопасности. Проанализированы системы методов исследования противодействия преступности в сфере общественной безопасности и криминологического обеспечения функционирования механизма данного вида. Определено понятие и структура механизма противодействия преступности в сфере общественной безопасности как существующего в рамках конкретной системы мер политического, правового, организационно-управленческого, идеологического, социально-психологического и иного комплекса взаимодействующих элементов, представляющий собой совокупность форм, методов и средств, с помощью которых органами уголовной юстиции, другими специальными субъектами осуществляется разнообразная деятельность, направленная на выявление, устранение или нейтрализацию факторов, способствующих совершению преступлений в сфере

общественной безопасности, восстановлению законных прав и интересов, а также устранению последствий преступных деяний. Проанализированы цели, задачи и принципы обеспечения общественной безопасности. Исследованы пути и способы совершенствования законодательства регулирующего вопросы противодействия преступности в сфере общественной безопасности, а также проблемы международного сотрудничества, связанные с вопросами противодействия преступности в сфере общественной безопасности. Сформулирован комплекс научно обоснованных прикладных рекомендаций, направленных на оптимизацию функционирования механизма противодействия преступности в сфере общественной безопасности и повышения эффективности форм криминологического воздействия на преступность данного вида.

Ключевые слова: безопасность, общественная безопасность, противодействие преступности, механизм, терроризм, экстремизм.

Yarmysh N. O. The Mechanism of Combating Crime in the Sphere of Public Safety. – *Published as manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, Speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Criminal Executive Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, 2016.

The thesis is devoted to the analysis of the mechanism of combating crime in the sphere of public safety, and to the elaboration of the system of appropriate recommendations for improving its organization and functioning. The concept of public safety has been determined; the content and nature of public safety have been studied. The basic threats to public safety have been established. The systems of research methods of combating crime in the sphere of public safety and criminological provision of the mechanism of this kind have been analyzed. The concept and structure of the mechanism for combating crime in the sphere of public safety have been defined. The objectives, tasks and principles of public safety have been analyzed. The ways and means of improving legislation on combating crime in the sphere of public safety, as well as the problems of international cooperation on combating crime in the sphere of public safety have been studied. The author has formulated a set of scientifically based practical recommendations aimed at optimizing the functioning of the mechanism for combating crime against public safety and improvement of the efficiency of other forms of criminological impact on this type of crime.

Key words: security, public safety, combating crime, mechanism, terrorism, extremism.

Підписано до друку 5.01.2016 р. Папір офсетний. Друк офсетний.
Формат 60x84/16. Умов. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр-т Льва Ландау, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр-т Льва Ландау, 27.